

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مبحث تعقیبات نماز

نمازهای نافله

از دیگر تعقیبات نماز، نمازهای نافله است. ذیل آیهی شریفه‌ی: «الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ»^۱ که قرآن فرمود: کسانی که در نمازشان استمرار دارند؛ یعنی همیشه در نمازند؛ به قول باباطاهر: «خوشا آنان که دائم در نمازند»؛ امام باقر علیه السلام در بیان این آیهی شریفه فرمودند: «يَقُولُ إِذَا فَرَضَ عَلَى نَفْسِهِ مِنَ التَّوَابِلِ شَيْئًا دَامَ عَلَيْهِ»^۲ یعنی نافله‌هایی که خدای متعال مقرر کرد و این بنده انجام آن نافله‌ها را بر عهده گرفت؛ بر انجام آنها مداومت می‌کند و آنها را ترک نمی‌کند.

نقش نمازهای نافله در برطرف کردن نقص و کاستی‌های نماز واجب

اشاره کردیم که نوافل جبران‌کننده‌ی کاستی‌های نماز واجبند؛ چند روایات در این زمینه می‌خوانیم.

امام کاظم علیه السلام فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَمَّ صَلَاةِ الْفَرِيضَةِ بِصَلَاةِ النَّافِلَةِ»^۳ خدای تبارک و تعالی نماز واجب را با نماز نافله‌ای که فرد در کنار نماز واجب می‌خواند، تکمیل کرده است.

---

۱. سوره‌ی معارج، آیه‌ی ۲۳.

۲. مجلسی، بحار، ج ۸۴، ص ۲۲ و قمی، تفسیر القمی، ج ۲، ص ۳۸۶ و فیض کاشانی، تفسیر الصافی، ج ۵، ص ۲۲۷.

۳. کلینی، کافی، ج ۳، ص ۴۲ و مجلسی، بحار، ج ۷۸، ص ۱۲۳، صدوق، علل الشرائع، ج ۱، ص ۲۸۵.

امام باقر علیه السلام فرمودند: «إِنْ كَانَ فِي الْفَرِيضَةِ نَقْصَانٌ فَصَبَّتْ [قُضِيَتْ] التَّأْفَلَةُ عَلَى الْفَرِيضَةِ حَتَّى تَنْتَمَةَ»^۴ اگر در نماز واجب نقصان یا کاستی‌یی بود، نماز نافله بر نماز فریضه ریخته می‌شود و یا نماز نافله بعد از آن نماز واجب به جا آورده و انجام داده می‌شود، تا نماز را تکمیل کند و نقصان آن را برطرف نماید.

در روایت دیگر امام صادق علیه السلام فرمودند: «إِنَّمَا أَمْرُنَا بِالْتَّوَأْفَلِ لِئِمَّ لَهْمُ بِهَا مَا نَقَّصُوا مِنَ الْفَرِيضَةِ»^۵ ما ائمه مأمور به نوافل شدیم و ما هم دوستانمان را به انجام نوافل و خواندن نمازهای نافله امر می‌کنیم؛ برای اینکه آنچه از نماز واجبشان که در آن نقصان و کاستی‌یی وجود دارد، تکمیل و برطرف شود.

شاید همین سه روایت برای اینکه مطمئن شویم نمازهای نافله چنین کارکردی دارد و کاستی‌های نماز واجب را برطرف می‌کند، کافی باشد.

به این روایت هم فقط اشاره کنم؛ یکبار امام سجّاد علیه السلام نماز می‌خواندند، تعدادی از اصحاب هم به حضرت اقتدا کرده بودند. در بین نماز عبا از یکی از شانه‌های حضرت لیز خورد؛ افتاد و آویزان شد. حضرت نماز را ادامه دادند و تمام کردند. بعد اصحاب پرسیدند: یا بن رسول الله! چرا عبایتان را درست نکردید؟ حضرت فرمودند: من اصلاً متوجه نشدم این اتفاق افتاد. من هنگام نماز در پیشگاه خدا بودم! اصلاً متوجه نشدم! اصحاب عرض کردند: ای داد بیداد! پس نمازهایی که ما می‌خوانیم چیست؟ که حواسمان به همه چیز هست! ما

---

^۴. شیخ حرّعاملی، وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۷۴ و مجلسی، بحار، ج ۸۴، ص ۲۷ و صدوق، علل الشرائع، ج ۲، ص ۳۲۸.

^۵. مجلسی، بحار، ج ۸۱، ص ۲۳۸ و صدوق، علل الشرائع، ج ۲، ص ۱۸ و کلینی، کافی، ج ۳، ص ۳۶۳ و شیخ حرّعاملی، وسائل الشیعه،

ج ۴، ص ۷۱.

که هلاک شدیم! حضرت فرمودند: نه، خدا برای شما هم راه گذاشته است و آن خواندن نافله‌هاست.^۶ نقصانی را که در نمازتان و در توجّه تام در نماز وجود دارد، خواندن نافله‌ها ترمیم می‌کند. امثال این روایت‌ها متعدد نقل شده است.^۷

نافله‌ی نمازهای واجب روزانه

هریک از نمازهای واجب ما نافله‌ای دارد.^۸ قبل از نماز صبح، دو رکعت نافله‌ی صبح است؛ که زمان اصلی آن قبل از اذان صبح است. قبل از اذان صبح دو رکعت نافله‌ی صبح خوانده می‌شود؛ بعد که اذان صبح را گفتند، دو رکعت فریضه و نماز واجب صبح خوانده می‌شود.^۹

نافله‌ی ظهر نیز، قبل از نماز ظهر است. اذان ظهر را که گفتند، چهار نماز دو رکعتی به نیت نافله‌ی ظهر خوانده می‌شود؛ بعد از آن، نماز ظهر است؛ که چهار رکعت نماز واجب به‌جا آورده می‌شود.

---

^۶ مجلسی، بحار، ج ۴۶، ص ۶۱ و صدوق، الخصال، ج ۲، ص ۵۱۷ و بحرانی اصفهانی، عوالم العلوم، ج ۱۸، ص ۸۷.

^۷ کلینی، کافی، ج ۳، ص ۲۶۸ و حرّعاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۷۳ و ۷۴ و صدوق، علل الشرایع، ج ۲، ص ۳۲۸ و ۳۲۹ و طوسی، تهذیب الاحکام، ج ۲، ص ۳۴۱ و ۷۴ و مجلسی، بحار، ج ۸۴، ص ۲۷ و ۲۸ و ملاذالاخیار، ج ۴، ص ۵۳۶ و مرآة العقول، ج ۱۵، ص ۱۳.

^۸ کلینی، کافی، ج ۳، ص ۴۴۳ و ۴۴۴ و حرّعاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۴۷ و ۱۵۷ و مجلسی، مرآة العقول، ج ۱۵، ص ۳۹۸ و طوسی، تهذیب الاحکام، ج ۲، ص ۸ و استبصار، ج ۱، ص ۲۶۸ و صدوق، من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۲۷.

^۹ مجلسی، بحار، ج ۸۴، ص ۸۸ و قمی، علی‌بن‌ابراهیم، تفسیرالقمی، ج ۲، ص ۳۳۳ و بحرانی، البرهان، ج ۵، ص ۱۸۱ و حرّعاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۵۶ و ۵۶، ج ۶، ص ۴۹۳ و مجلسی، بحار، ج ۸۴، ص ۲۳۲ و ۳۵۴۳۱۳ و صدوق، عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۲، ص ۱۸۲ و ابن‌حیون، دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۲۰۴ و حمیری، قرب الاسناد، ص ۱۹۸.

نافله‌ی عصر هم چهار نماز دو رکعتی خوانده می‌شود و بعد از آن چهار رکعت، نماز واجب عصر به جا آورده می‌شود.^{۱۰}

نماز مغرب به عکس این است؛ بعد از نماز مغرب بلافاصله دو نماز دو رکعتی به نیت نافله‌ی مغرب به جا آورده می‌شود.^{۱۱}

برای نماز عشا هم، بعد از نماز، دو رکعت نماز نشسته که به آن، نماز وُتیره می‌گویند، خوانده می‌شود. در نمازهای مستحبی هر دو رکعت نماز نشسته معادل یک رکعت نماز ایستاده است. وُتر یعنی تک؛ نماز وُتیره یعنی یک رکعتی، که به شکل نشسته، در دو رکعت خوانده می‌شود.^{۱۲}

در نافله‌ی مغرب، فرد می‌تواند نماز غفیله را به جای دو رکعت نماز نافله‌ی خود قرار دهد. نافله‌ی مغرب دو تا دو رکعتی مثل نماز صبح است. انسان می‌تواند به جای یکی از این دو رکعت، نیت نماز غفیله کند؛ که هم بابت نافله حساب می‌شود، هم بابت غفیله.

---

^{۱۰} حرّعاملی، وسائل الشّیعة، ج ۴، ص ۱۳۴ و ۱۳۵ و ۱۴۶ و طوسی، استبصار، ج ۱، ص ۲۴۹ و ۲۵۳ و ۲۵۴ و فیض‌کاشانی، وافی، ج ۷،

ص ۲۲۴ و مجلسی، ملاذالاکخیار، ج ۴، ص ۲۹۹ و شهیدثانی، استقصاءالاعتبار، ج ۴، ص ۲۶۴.

^{۱۱} مجلسی، بحار، ج ۸۴، ص ۸۸ و ۸۹ و حرّعاملی، وسائل الشّیعة، ج ۶، ص ۴۸۸ و ج ۱۴، ص ۱۵ و طوسی، تهذیب‌الاحکام، ج ۵، ص ۱۹۰ صدوق، امالی، ص ۵۸۶ و قمی، علی‌بن‌ابراهیم، تفسیرالقمی، ج ۲، ص ۳۲۷ و بحرانی، البرهان، ج ۵، ص ۱۵۱ و حمیری، قرب‌الاسناد، ص ۱۲۹.

^{۱۲} کلینی، کافی، ج ۳، ص ۴۴۳ و حرّعاملی، وسائل الشّیعة، ج ۴، ص ۹۳ و طوسی، تهذیب‌الاحکام، ج ۲، ص ۱۰ و سیدین‌طاووس،

فلاح‌السائل، ص ۲۵۹ و محدث‌نوری، مستدرک‌الوسائل، ج ۴، ص ۲۰۴.

جلسه‌ی قبل در بحث قرآن در تعقیبات، اشاره کردیم؛ انسان در قالب یکی‌دیگر از دو رکعت‌های نافله‌ی مغرب هم می‌تواند نیت دو رکعت نماز نافله کند؛ در رکعت اول سوره‌ی حمد را با سوره‌ی «قُلْ هُوَ اللَّهُ»^{۱۳} و در رکعت دوم حمد را با سوره‌ی واقعه بخواند.

اینکه این نمازها چه آثاری دارد، اجازه دهید وارد توضیحش نشویم و خیلی هم لازم نیست توضیح دهیم. ان‌شاءالله خودتان اهل‌عمل هستید؛ می‌چشید و می‌بینید چه چیزهای فوق‌العاده‌ای است.

ان‌شاءالله به خواندن سوره‌ی واقعه موفق هستید. فکر نمی‌کنم در جلسه کسی را داشته باشیم که سوره‌ی واقعه را حفظ نباشد؛ و اگر هم هست، چنانچه به خواندن سوره‌ی واقعه بعد از نمازهای مغربش مداومت کند؛ به‌زودی حفظ می‌شود. وقتی حفظ هستید، به‌جای اینکه بنشینید و بخوانید؛ در قالب نمازی که عرض شد، سوره‌ی واقعه را بخوانید. بعد از جلسات که نماز جماعت به‌جا می‌آوریم؛ چون حدس می‌زنیم در جمع دوستانمان عزیزی باشد که تازه به جلسه آمده باشد، مراعات او را می‌کنیم و در قالب نماز، سوره‌ی واقعه را نمی‌خوانیم. امیدوارم موفق باشید در سایر مواقع، وقتی در خانه نماز مغرب‌تان را خواندید، یکی از دو رکعتی‌های نافله‌ی مغربتان را، به همین شکل به‌جا بیاورید؛ یعنی به نیت نافله‌ی مغرب، در یک رکعت حمد و «قُلْ هُوَ اللَّهُ»، رکعت دیگر حمد و سوره‌ی واقعه و بعد هم سجده، تشهد و سلام.

---

^{۱۳}. سوره‌ی اخلاص (توحید).

نافله‌ی نماز عشا حتماً باید نشسته خوانده شود؛ اما در سایر نوافل یک قاعده‌ی کلی است که هر دو رکعت نشسته‌ی نماز مستحبّ معادل یک رکعت ایستاده اجر دارد. این نوافل نمازهای واجب است.

نمازهای نافله در سفر

این توضیح را هم عرض کنم. نمازهایی که در سفر به اصطلاح شکسته یا قصر است؛ یعنی نماز چهاررکعتی‌یی است که دو رکعت خوانده می‌شود؛ یعنی نماز ظهر، عصر و عشاء، نوافل این نمازها هم مَعْفُوّ است؛ یعنی لازم نیست نافله‌شان خوانده شود. هشت رکعت نافله‌ی ظهر، یا هشت رکعت نافله‌ی عصر، که قبل از نماز ظهر و عصر خوانده می‌شوند و دو رکعت نافله‌ی عشاء، مَعْفُوّ است؛ منتهی نماز عشاء یک استثنا دارد. چون نماز و تیره که دو رکعت نماز نشسته و معادل یک رکعت نماز ایستاده به حساب می‌آید، نماز بسیار فوق‌العاده‌ای است و در بین نوافل، از امتیاز خاصی برخوردار است؛ اجازه داده شده است در سفر به عنوان نافله‌ی عشاء خوانده شود. در سفر هم می‌توان رجاءاً نافله‌ی عشاء را خواند؛ اما نافله‌ی ظهر و عصر مَعْفُوّ است.

نافله‌ی شب و اهمّیت آن

نافله‌ی دیگری هم داریم؛ که نافله‌ی نمازهای واجب نیست و خود آن بحث بسیار مفصّلی را می‌طلبد؛ و آن نافله‌ی شب است؛ همان چیزی که از آن به نماز شب تعبیر می‌کنیم. نافله‌ی شب را می‌توان بعد از نیمه‌شب تا اذان صبح خواند؛ البته هرچه به اذان صبح نزدیک‌تر شود، فضیلت بیشتری دارد. چهار نماز دو رکعتی، به نیت نافله‌ی شب، مثل نماز صبح خوانده می‌شود. یک دو رکعتی به نیت نماز شَفَع (شَفَع به معنی جفت و به معنی دو

رکعتی است) و یک نماز یک رکعتی هم به نیت نماز وتر (وتر هم درست است). این یازده رکعت، همان است که از آن به نماز شب تعبیر می‌شود که فوق‌العاده است.

نافله‌ی شب از نظر فضیلت غیرقابل تصور است. شما فقط به قرآن مراجعه کنید؛ آیاتی که در باب نماز شب و فضیلت آن نازل شده، کاملاً استثنایی است. در قرآن راجع به هیچ عملی از اعمال دین، چنین فضیلت و اجری که برای نماز شب ذکر شده است، وجود ندارد.^{۱۴} در احادیث هم کولاک است! فوق‌العاده است!^{۱۵} لذا کسانی که اهل سیرو سلوکند، قطعاً نمی‌توانند تارک نماز شب باشند. بیداری دل سحر، لازمه‌ی انسان اهل سلوک است.

در روایات داریم؛ برایتان خوانده‌ام که راه لقای خدا جز با مرکب شب‌زنده‌داری قابل طی شدن نیست.^{۱۶} اکنون این روایت را هم ملاحظه کنید. امام صادق علیه السلام فرمودند: «لَيْسَ مِنْ شِيعَتِنَا مَنْ لَمْ يُصَلِّ صَلَاةَ اللَّيْلِ»^{۱۷} کسی که نماز شب نمی‌خواند، از شیعیان ما نیست! البته مقام تشیع بالاتر از مقام محبّ است. یک عده محبّ و دوستدار اهل بیت علیهم السلام هستند؛ اما کسی که می‌خواهد به افق شیعه‌ی اهل بیت علیهم السلام بودن، ارتقا پیدا کند، جز با نماز شب خواندن نمی‌تواند به آن دست پیدا کند.

^{۱۴} از جمله: سوره‌ی اسراء، آیه‌های ۷۸ و ۷۹ و سوره‌ی ق، آیه‌ی ۴۰ و سوره‌ی الذّاریات، آیه‌های ۱۷ و ۱۸ و سوره‌ی طور، آیه‌های ۴۸ و ۴۹ و سوره‌ی المزمل، آیات ۱ تا ۹ و ۲۰ و سوره‌ی انسان، آیه‌ی ۲۶.

^{۱۵} از جمله‌ی روایت‌ها: حرّعاملی، وسائل‌الشیعة، ج ۸، ص ۱۴۸ و ۱۴۹ و ۱۵۲ و ۱۶۳ و مجلسی، بحار، ج ۸، ص ۹۳ و ۱۲۶ و ج ۸۴، ص ۱۳۶ و ۱۴۹ و ۱۵۲ و ۱۵۴ و ۱۶۲ و ج ۵۹، ص ۲۶۸ و بحرانی، البرهان، ج ۴، ص ۳۹۴ و قمی‌مشهدی، کنز‌الدقائق، ج ۱۰، ص ۲۹۸ و صدوق، علل‌الشّرایع، ج ۲، ص ۳۶۲ و صدوق، ثواب‌الاعمال، ص ۴۱ و ۴۲ و محدث‌نوری، مستدرک‌الوسائل، ج ۳، ص ۶۳ و ج ۶، ص ۳۳۱ و امام رضا علیه السلام، الفقه‌المنسوب‌الی‌الامام‌الرضا علیه السلام، ص ۱۱۲ و ۱۳۷ و برقی، محاسن، ج ۱، ص ۵۳.

^{۱۶} مجلسی، بحار، ج ۷۵، ص ۳۸۰.

^{۱۷} شیخ حرّعاملی، وسائل‌الشیعة، ج ۸، ص ۱۶۲ و مجلسی، بحار، ج ۸۴، ص ۱۶۲ و مفید، المقنعة، ص ۱۱۹.

نکته‌ای راجع به شکل ظاهری نمازهای نافله

نمازهای نافله و مستحبّ بسیاری از شروط نمازهای واجب را ندارند؛ شما در نماز واجب حتماً باید رو به قبله باشید؛ اما در نماز مستحبّ لازم نیست رو به قبله باشید. در نماز واجب حتماً باید در یک محلّ مستقرّ باشید؛ اما در نماز مستحبّ می‌توانید سوار قطار، هواپیما و اتومبیل و در حال حرکت باشید و روی صندلی وسیله‌ی نقلیه نشسته باشید و نیت نماز مستحبّ یا نافله کنید. در نماز واجب حتماً باید رکوع و سجود به‌جا بیاورید؛ اما در نماز مستحبّ این‌گونه نیست؛ حتی با اشاره‌ی چشم و با نگاهتان می‌توانید حالت سجده یا رکوع را نیت کنید و نمازتان را بخوانید. می‌توانید در خیابان که پیاده راه می‌روید، نیت کنید و نماز نافله‌تان را بخوانید. بسیاری از شروطی که در نمازهای واجب وجود دارد، در نمازهای مستحبّ نیست و لذا خیلی راحت می‌توان نافله‌ها را به‌جا آورد.^{۱۸}

قضای نماز شب

چون به نافله‌ی شب (نماز شب) اشاره کردیم، این را هم عرض کنم؛ که اگر کسی شب خوابش برد و موفق نشد نماز شب بخواند؛ می‌تواند روز قضای آن را به‌جا بیاورد.^{۱۹} حالا

---

^{۱۸}. کلینی، کافی، ج ۳، ص ۴۳۹ و ۴۴۰ و ج ۴، ص ۳۳۱ و طوسی، تهذیب‌الاحکام، ج ۳، ص ۲۳۰ و ۲۳۲ و مجلسی، مرآة‌العقول، ج

۱۵، ص ۳۹۱ و ۳۹۳ و حرّعاملی، وسائل‌الشیعة، ج ۴، ص ۷۷ و ۳۳۱ و فیض‌کاشانی، وافی، ج ۷، ص ۵۲۲ و مجلسی، بحار، ج

۸۱، ص ۷۰ و ج ۸۴، ص ۲۰۲ و محدّث نوری، مستدرک‌الوسائل، ج ۳، ص ۱۹۲ و صدوق، من‌لایحضره‌الفقیه، ج ۱، ص ۴۹۸.

^{۱۹}. مجلسی، بحار، ج ۸۴، ص ۴۵ و حرّعاملی، وسائل‌الشیعة، ج ۸، ص ۲۷۲ و عریضی، مسائل‌علی‌بن‌جعفر و مستدرکات‌ها، ص ۱۸۰ و

محدّث نوری، مستدرک‌الوسائل، ج ۳، ص ۱۴۴ و امام رضا علیه‌السلام، الفقه‌المنسوب‌الی‌امام‌الرضا علیه‌السلام، ص ۱۴۰.

خودتان فکر کنید. مثلاً در خیابان می‌روید؛ پشت فرمان هستید و در ترافیک‌های سنگین، مثل آنچه امروز است، زمان طولانی‌یی را طی می‌کنید؛ چه ایرادی دارد انسان اگر خدای نکرده نماز شب از دستش رفته باشد، در چنین حالتی نیت قضای نماز شب کند؛ یا در خیابان پیاده می‌رود، نیت کند و در همان حال با نگاهش حالت رکوع و سجده را هم انجام دهد. کار را برای ما خیلی راحت کرده‌اند. حیف است که از دست بدهیم! خیلی حیف است!

از خدای متعال می‌خواهیم توفیق بندگی و عبادت خالصانه‌ی خودش را نصیب همه‌ی ما بفرماید. به برکت صلوات بر محمد و آل محمد.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ